

ARCHEOLOGIE NOTA
TURNHOUT 'TURNOVA'
GROTE MARKT - OTTERSTRAAT-AKKERPAD
BARON F. DU FOURSTRAAT
RESULTATEN

INHOUD

1.	Verslag van de resultaten van het bureauonderzoek.....	3
1.1	Beschrijvend gedeelte	3
1.1.1	Administratieve gegevens	3
1.1.2	Kader waarbinnen het onderzoek plaats vindt	5
1.1.3	Onderzoeksopdracht.....	8
1.1.4	Werkwijze	8
1.2	Assessment rapport	9
1.2.1	Archeologische situering.....	9
1.2.2	Datering en interpretatie van het onderzochte gebied.....	12
1.2.3	Verwachting ten aanzien van archeologisch erfgoed.....	12
1.2.4	Samenvatting	12
	Bibliografie.....	14
	Figurenlijst	15
	Archeologische periodes in Vlaanderen	16

COLOFON

erkend archeoloog: Marleen Arckens OE/ERK/Archeoloog/2016/00142

auteurs: Marleen Arckens, Jan De Beenhouwer

1. DE RESULTATEN VAN HET BUREAUONDERZOEK

1.1 Beschrijvend gedeelte

1.1.1 Administratieve gegevens

Projectcode		2017G5
Actoren		Fodio OE/ERK/archeoloog/2015/0067 Marleen Arckens OE/ERK/Archeoloog/2016/00142 (veldwerkleider) De Beenhouwer Jan OE/ERK/Archeoloog/2015/00068
Locatie	Provincie	Antwerpen
	Gemeente	Turnhout
	Deelgemeente	Turnhout
	Site	Grote Markt - Baron Du Fourstraat - Otterstraat
Kadastrale gegevens		Turnhout Afd. 4, Sectie R, 445L, 452F, 433C2, 431X, 420D3, 420C3, 490G2, 497K, 420F3, 420L3, 481W, 505G, 454A, 452E, 433E2, 433F2, 420E3, 433M, 359W3, 420H3.
Oppervlakte onderzoeksgebied		ca. 33.440 m ²
Bounding box	punt 1 (NO)	x190721.89 y224014.94
	punt 2 (ZW)	x190505.12 y223820.86
	punt 3 (Z)	x190666.68 y223764.14
Kadastraal percelenplan		Fig. 1
Topografische kaart		Fig. 2
Afbakening verstoorde zones		volledig verstoord
Begindatum onderzoek		27 juni 2017
Einddatum onderzoek		30 juni 2017

projectcode 2017G5
3 juli 2017
plan nr. 2
digitaal

Topografische kaart 1:10.000 © cartoweb

onderzoeksgebied

600m

projectcode 2017G5

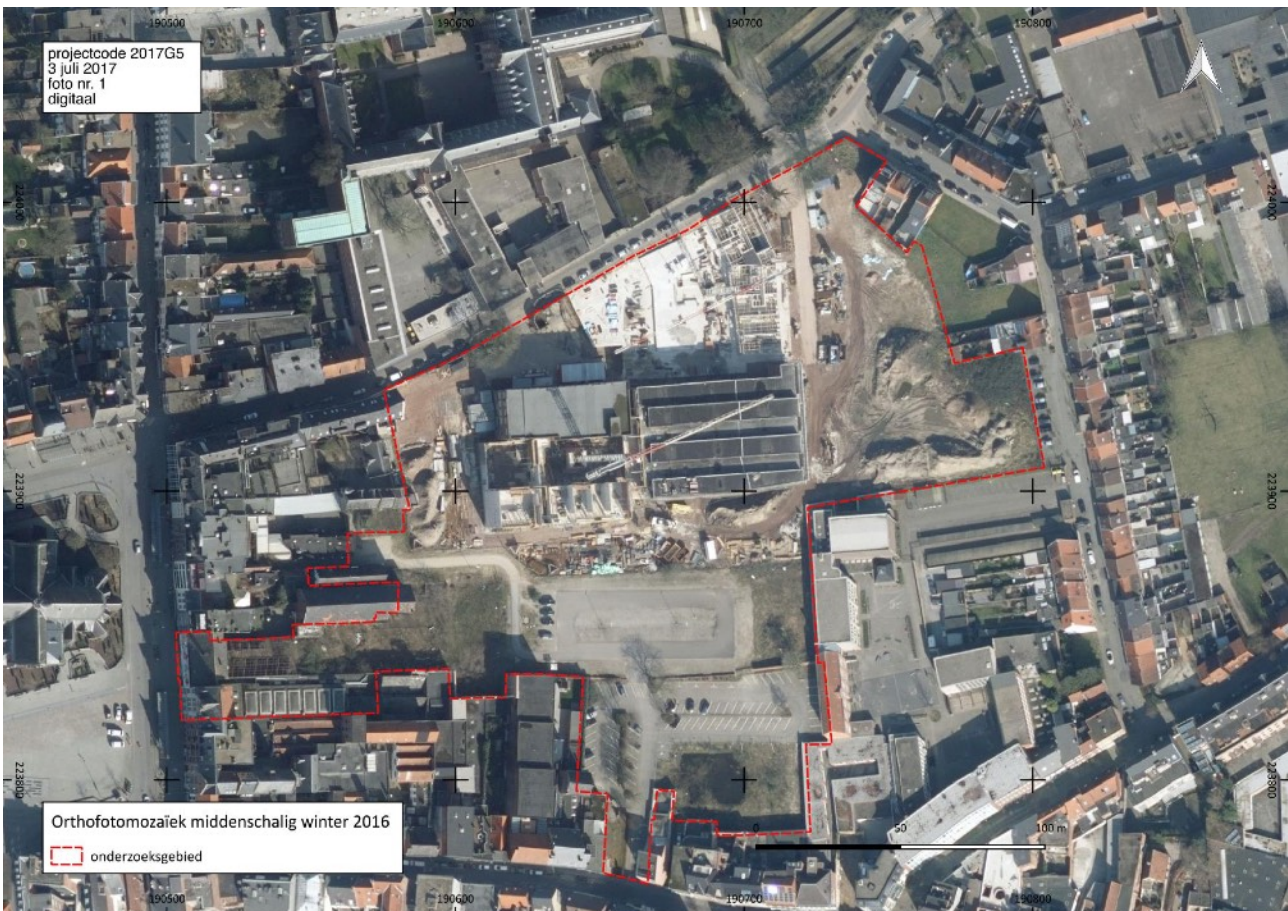

Fig. 3 Situering van het onderzoeksgebied op de orthofotomozaïek middenschalg winter 2016 © Geopunt

1.1.2 Kader waarbinnen het onderzoek plaatsvindt

Criteria uit het Onroerendergoeddecreet die aanleiding geven tot het opmaken van de archeologienota

De archeologienota werd opgemaakt naar aanleiding van een geplande aanvraag voor een verkavelingswijziging.

De wetgeving met betrekking tot archeologie omvat enerzijds het Onroerendergoeddecreet van 12 juli 2013 en anderzijds het Onroerendergoedbesluit van 16 mei 2014 die voor archeologie in werking traden op 1 juni 2016.

Overwegend dat

- de aanvraag geen betrekking heeft op een gebied volledig gelegen in een zone waar geen archeologisch erfgoed te verwachten valt,
- de percelen waarop de vergunning betrekking heeft slechts gedeeltelijk betrekking heeft op percelen die zijn opgenomen als gebied waar geen archeologisch erfgoed te verwachten valt
- de percelen waarop de vergunning betrekking heeft niet geheel of gedeeltelijk gelegen zijn in een beschermde archeologische site,
- de percelen waarop de vergunning betrekking heeft gedeeltelijk gelegen zijn in een vastgestelde archeologische zone opgenomen in de vastgestelde inventaris van archeologische zones
- het perceelsoppervlak waar de aanvraag betrekking op heeft meer dan 300 m² bedraagt,

dient een bekrachtigde archeologienota te worden toegevoegd bij de aanvraag van een stedenbouwkundige vergunning.

Geplande werken en bodemingrepen

Turnova is een PPS-project in een samenwerking tussen de stad Turnhout en Armada voor de creatie van een nieuw stadsdeel op de voormalige Brepolssite. Het stadsbestuur bouwt er de stedelijke academie, de projectontwikkelaar bouwt een multifunctioneel project met diverse woonvormen, handelsruimte, horeca, voorzieningen en ondergronds parkeren. Een groot deel van de site zal publiek toegankelijk zijn en aansluiten op het historisch stadswefsel.

De site grenst aan de oostzijde van de Markt, ligt ten zuiden van de Baron Frans du Fourstraat, ten noorden van de Otterstraat en ten westen van het Akkerpad / Schoolstraat.

De goedkeuring van de samenwerkingsovereenkomst vond plaats op de gemeenteraad van 18 december 2006. Op 24 juni 2013 nam de gemeenteraad van Turnhout kennis van de ontwerpplannen voor de verkaveling. De verkavelingsvergunning werd definitief verleend op 27 april 2014. Bij het opmaken van de verkaveling werd uitgegaan van de architectuurplannen en gebruiksintenties die op dat moment gekend waren. Ondertussen werden de plannen verder uitgewerkt en evolueerden de gebruiksintenties mee met de nieuw verworven inzichten over stadsontwikkeling. Daardoor konden een aantal voorzieningen worden geschrapt en het aantal mogelijkheden voor gemengd gebruik uitgebreid. Om tot een eensgezinde interpretatie te komen worden ook een aantal voorschriften verduidelijkt, die reeds opgenomen waren in de oorspronkelijk verkavelingsvergunning. Op 24 mei 2017 verleende het college van Burgemeester en Schepenen van Turnhout de private partner van het PPS-project de toestemming een verkavelingswijziging aan te vragen.

De verkavelingswijziging houdt geen bijkomende inname van terrein ten opzichte van de reeds bestaande verkavelingsvergunning in. De volgende wijzigingen worden voorzien:

- Op kavel 12 waar de ateliers van de kunstencampus worden gehuisvest, wordt ervoor gekozen de bestaande historische trap te renoveren en als noodtrap te gebruiken samen met de passerel op kavel 13 in plaats van een nieuwe noodtrap te bouwen.
- Kavel 15 wordt opgesplitst in kavel 15 en kavel 15A.

Voor alle percelen binnen de verkaveling werden reeds stedenbouwkundige vergunningen verleend:

- Kavel 15: vergunning 159/15 van 30-07-2015
- Kavel 15 A: vergunning 230/16 van 22-12-2016. Vermits het perceel niet binnen de vastgestelde archeologische zone van de historische kern van Turnhout ligt, de kavel kleiner is dan 3000 m2 en de geplande bodemingreep kleiner is dan 1000 m2 diende er geen archeologienota te worden opgemaakt.
- Voor de percelen 420C3, 420E3, 420F3, 420G3, 431X, 452F, 490G2 en 497K werd een stedenbouwkundige vergunning met nummer 330/15 zonder bijkomende voorwaarden wat betreft archeologisch onderzoek afgeleverd op 11-02-2016. Het gunstig advies van Onroerend Erfgoed werd uitgebracht op 07-12-2015.¹
- De sloopvergunning voor perceel 505 G zit vervat in de oorspronkelijke verkavelingsvergunning verleend op 27 april 2014. Er werden geen bijkomende voorwaarden opgelegd door Onroerend Erfgoed wat archeologisch onderzoek betreft.
- Door een fout in de kadasterplannen stemt de perceelsgrens tussen perceel 452F en 439 M niet overeen met de werkelijkheid. Het kleine deel van perceel 439M dat binnen het onderzoeksgebied valt maakte deel uit van het reeds gesloopte Kursaal. Het zit vervat in de stedenbouwkundige vergunning voor kavel 6 met nummer 416/15 afgeleverd op 29-02-2016, gewijzigd in vergunning 251/16 afgeleverd op 10-01-2016.

¹ Brief van Onroerend Erfgoed van 7 december 2015 met kenmerk RO/2964/WM - 330/15.

- Voor het deel van perceel 452F dat grenst aan de Grote Markt en perceel 452 E opgenomen in kavel 5 van de verkaveling werd een stedenbouwkundige vergunning afgeleverd met nummer 414/15 op 25-02-2016.
- Voor het deel van perceel 455L ten oosten van het beschermde historische gebouw waar vroeger de post gevestigd was en dat in de verkaveling werd opgenomen als kavel 3 werd een stedenbouwkundige vergunning verleend met nummer 442/15 op 11 maart 2016.

Voor beide laatste kavels werd een bouwvergunning verleend waarin als voorwaarde archeologisch onderzoek werd opgelegd na het afbreken tot op het maaiveld van de bestaande bebouwing en voorafgaand aan de start van de werken voor de nieuwbouw. De archeologische opgraving werd uitgevoerd in de loop van de maanden augustus, september en oktober 2016 (zie archeologische situering).

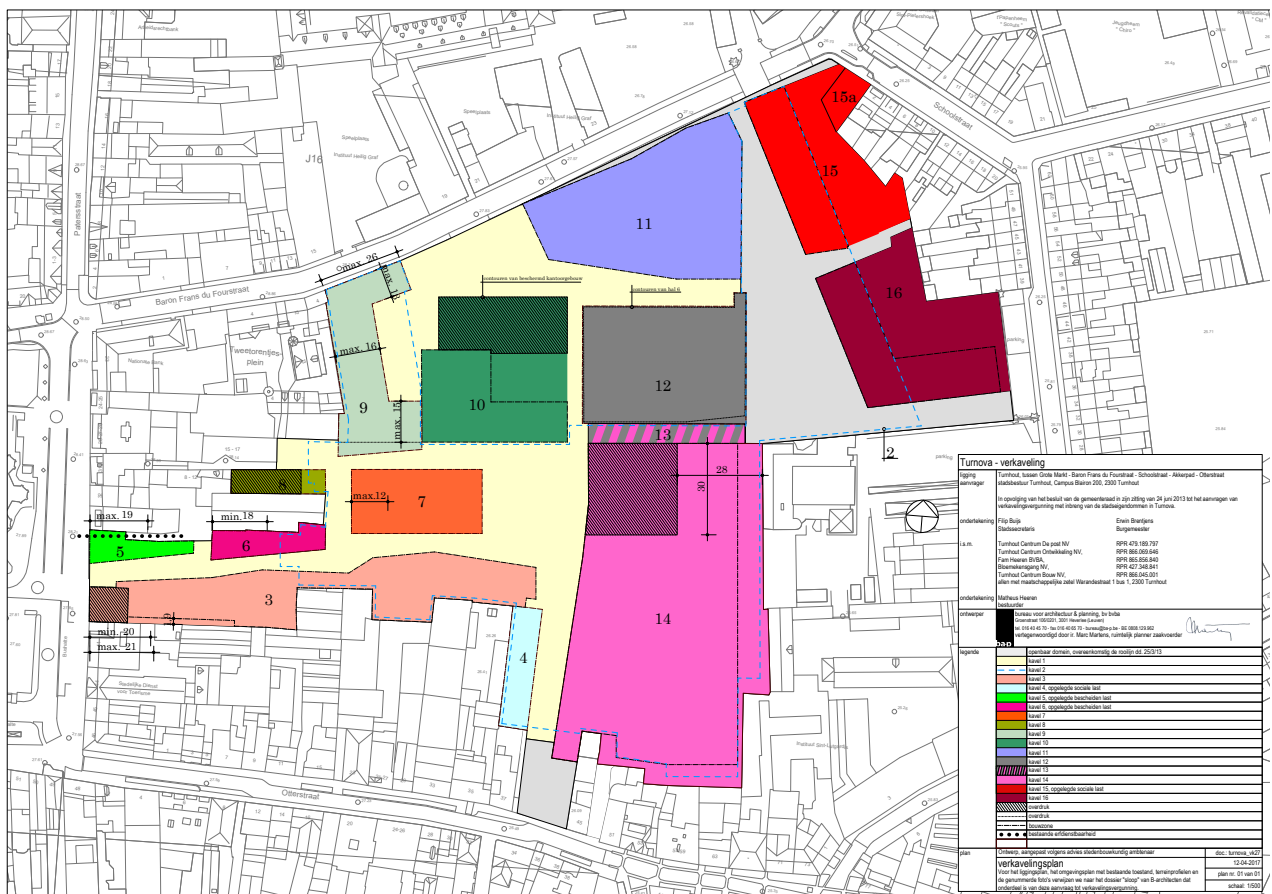

Fig. 4 PLAN 4 Verkavelingsplan © Bureau voor architectuur & planning bvba 12-04-2017

1.1.3 Onderzoeksopdracht

Vraagstelling

Het bureauonderzoek heeft tot doel het projectgebied archeologisch te evalueren op basis van bestaande bronnen en de impact van de geplande werken op eventueel aanwezig archeologisch erfgoed te bepalen. Dit houdt in dat er informatie wordt verzameld over de mogelijke aanwezigheid of afwezigheid van archeologisch erfgoed binnen het projectgebied. De kenmerken en de waarde van eventueel aanwezig archeologisch erfgoed worden ingeschat.

1.1.4 Werkwijze

Uit de gegevens verstrekt door de opdrachtgever bleek dat een archeologienota met beperkte samenstelling kon worden opgemaakt. Het gaat om het verkavelingsplan, de afgeleverde stedenbouwkundige vergunningen en de adviezen verstrekt door Onroerend Erfgoed in het kader van eerdere vergunningsaanvragen.

Voor de archeologische situering van het projectgebied werden de inventaris van beschermde archeologische sites en de kaart van gebieden waar geen archeologie te verwachten valt geconsulteerd via het geoportaal van Onroerend Erfgoed.² De Centrale Archeologische Inventaris werd geraadpleegd om zekerheid te verkrijgen over de aanwezigheid van gekende archeologische sites binnen het onderzoeksgebied. De bijzondere voorwaarden voor de opgraving, de opgravingsvergunningen en de weekverslagen van Fodio voor de percelen Kursaal en Post grenzend aan de Grote Markt werden geraadpleegd. Verder werd door Onroerend Erfgoed Noorderkempem het rapport van het proefsleuvenonderzoek op de voormalige site Brepols door AdAk uitgevoerd in 2008 ter beschikking gesteld. De opdrachtgever leverde het conceptrapport van de opgraving die daarop volgde in 2009 door Archaeological Solutions.

Het projectgebied werd gesitueerd op de topografische kaart van België in digitale versie³, het kadastraal percelenplan in de vorm van het Groot Referentie Bestand en de luchtfoto's beschikbaar via Geopunt Vlaanderen.⁴ De opdrachtgever leverde het verkavelingsplan. Alle gebruikte rasterdatasets werden opgehaald via Web Map Service of als tiff/jpeg/pdf beschikbaar via de geoloketten van de Federale en Vlaamse overheden. De verwerking van de gegevens en aanmaak van de kaarten voor de archeologienota gebeurde met QGIS 2.14 Essen.

² <https://geo.onroenderfgoed.be/#zoom=9&lat=6639473.15&lon=462444.02>.

³ webservice cartoweb.be van het NGI.

⁴ <http://www.geopunt.be>.

1.2 Assessmentrapport

1.2.1 Archeologische situering

Het onderzoeksgebied ligt gedeeltelijk binnen de afgebakende archeologische zone van de historische stadskern van Turnhout.

Het agentschap Onroerend Erfgoed adviseerde binnen het projectgebied een archeologische waardering van de percelen grenzend aan de Baron Frans du Fourstraat als onderdeel van de Brepolsite en van de percelen die grenzen aan de Grote Markt nr. 36 tot 40.

De percelen van de voormalige site Brepols werden in 2007 door AdAk onderworpen aan een archeologisch proefsleuvenonderzoek (2007/192). Het bureauonderzoek wees uit dat in de 17de eeuw reeds bebouwing met een eerder landelijk karakter aanwezig was ter hoogte van het projectgebied. Tot in 1937 de Brepols fabrieken werden uitgebreid, stonden langs het voormalige Papenstraatje, nu Baron Frans du Fourstraat, kleine arbeiderswoningen rond een koer.

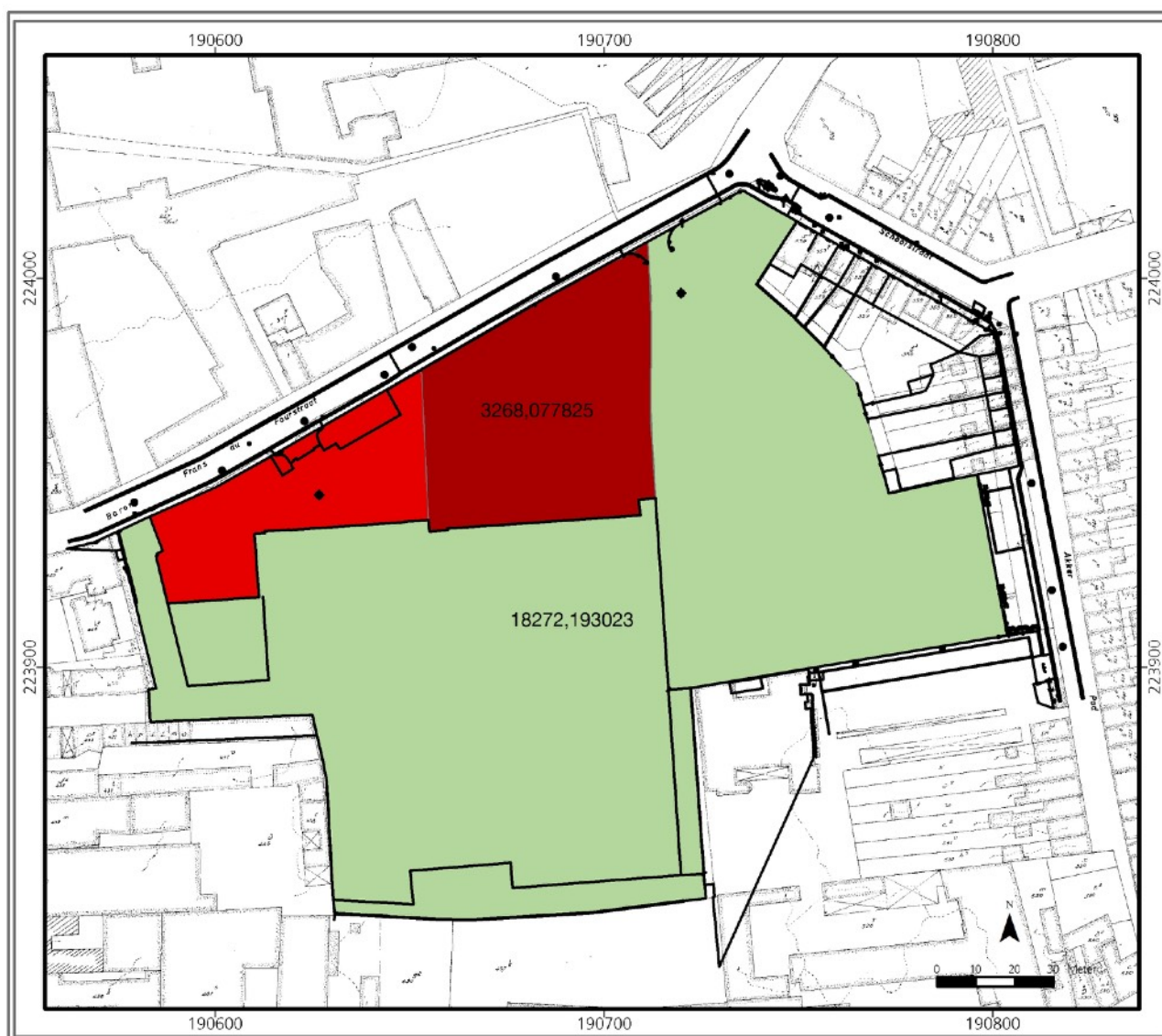

Fig. 5 PLAN 5 Zone van het proefsleuvenonderzoek door AdAk in 2008: donkerrood = geselecteerde zone voor opgraving; groen = zone niet geselecteerd voor verder onderzoek; helderrood = aandachtszone. © AdAk

verwerking zijn. De voorlopige vrijgave van de percelen binnen het onderzoeksgebied door Onroerend Erfgoed volgde via mail op 6 september 2016.⁹

Tijdens de opgraving werd een kelder met drie tongewelven grenzend aan de markt onderzocht. Er werden aanwijzingen gevonden voor het bestaan van een oudere bakstenen constructie op dezelfde plaats. De datering van de oudere constructie moet nog plaatsvinden. Ten oosten van de kelder werd een oventje doorsneden door de buitenmuur van een recenter gebouw. Onmiddellijk ten oosten van de kelders werden vanaf het eerste archeologisch niveau sporen aangetroffen, die dateren van de late middeleeuwen. Het gaat onder andere om een waterput en een kuil met een groot aantal vondsten waaronder Siegburg drinknapjes met genepen voet en een vrijwel volledige kan in steengoed. De kuil dateert vermoedelijk uit de 15de eeuw. Een andere schervenrijke afvalkuil bevatte bijna uitsluitend rood aardewerk wat doet vermoeden dat het om een 16de-eeuwse context gaat. In de noordwestelijke wand van het onderzoeksgebied werd bewijs gevonden voor menselijke aanwezigheid in de protohistorie in de vorm van een depositie van enkele potten die in elkaar geschoven waren en omgekeerd in de grond geplaatst. Het aardewerk hoort thuis in de bronstijd of vroege ijzertijd.

Gezien de resultaten van de opgraving onder het Kursaal werd een archeologisch proefsleuvenonderzoek uitgevoerd op de aanpalende zuidelijke percelen, Grote Markt 39-40, site Post, voor het deel van het perceel ten oosten van het beschermde 19de-eeuwse gebouw waarin vroeger de post gevestigd was (2016/311). Op basis van de resultaten van het onderzoek werd een zone geselecteerd voor opgraving (2016/353). De achterliggende gronden leverden twee zeer diepe paalkuilen op die nog te dateren zijn, drie kuilen met telkens de resten van een versneden groot zoogdier en twee elkaar oversnijdende waterputten. De oudere put kan op basis van een drinknapje uit Siegburg dateren van de 14de/15de eeuw, de jongere gemetselde put werd verlaten in de 16de/17de eeuw. Deze datering steunt op een scherf steengoed met boerendansfries uit Raeren. Ook deze percelen zijn nog niet opgenomen in de laag gebieden waar geen archeologisch erfgoed te verwachten valt vermits de resultaten van de opgraving nog in verwerking zijn. De voorlopige vrijgave van de percelen binnen het onderzoeksgebied door Onroerend Erfgoed volgde op 31 oktober 2016.

De overige percelen werden door Onroerend Erfgoed uitgesloten van de noodzaak archeologisch onderzoek met ingreep in de bodem te laten uitvoeren, zoals blijkt uit de adviezen verstrekt in het kader van de verschillende stedenbouwkundige vergunningen verleend voor het onderzoeksgebied (zie geplande werken).

⁹ mail van Alde Verhaert aan Stephan Delaruelle en Jan De Beenhouwer op 6 september 2016.

1.2.2 Datering en interpretatie van het onderzochte gebied

De markt van Turnhout werd rond 1200 genivelleerd en als plein in gebruik genomen. De omliggende percelen werden verkaveld. Vanaf de 15de eeuw lijkt de perceelstructuur in de historische kern van Turnhout een vaste vorm aan te nemen. Reeds vanaf de 17de eeuw was er aan alle zijden van de markt aaneengesloten bebouwing. Ook de straten die vanaf de markt vertrekken worden geflankeerd door aaneengesloten bebouwing.¹⁰

De resultaten van de opgravingen uitgevoerd binnen het onderzoeksgebied vervolledigen het beeld van de evolutie van de markt van Turnhout en de aanpalende straten.

Op de percelen die grenzen aan de Grote Markt kwamen onder en achter de bestaande gebouwen sporen van bewoning aan het licht die minstens opklimmen tot de late middeleeuwen. In de noordwestelijke wand van de site Kursaal werd bewijs gevonden voor menselijke aanwezigheid in de protohistorie in de vorm van een depositie van enkele potten die in elkaar geschoven waren en omgekeerd in de grond geplaatst. Het aardewerk hoort thuis in de bronstijd of vroege ijzertijd.

Ook op de voormalige site Brepols, grenzend aan de Baron Frans du Fourstraat, werden sporen van bewoning aangetroffen die opklimmen tot de 14de eeuw.

1.2.3 Verwachting ten aanzien van archeologisch erfgoed

Alle zones binnen het onderzoeksgebied waarvoor Onroerend Erfgoed archeologisch onderzoek heeft aanbevolen in verband met de verkaveling Turnova werden onderzocht tussen 2008 en 2016. Het archeologisch potentieel van het onderzoeksgebied werd reeds gerealiseerd.

1.2.4 Samenvatting

Turnova is een PPS-project in samenwerking tussen de stad Turnhout en Armada voor de creatie van een nieuw stadsdeel op de voormalige Brepolssite. De site grenst aan de oostzijde van de Markt, ligt ten zuiden van de Baron Frans du Fourstraat, ten noorden van de Otterstraat en ten westen van het Akkerpad / Schoolstraat. De verkavelingsvergunning werd definitief verleend op 27 april 2014. Bij het opmaken van de verkaveling werd uitgegaan van de architectuurplannen en gebruiksintenties die op dat moment gekend waren. Ondertussen werden de plannen verder uitgewerkt en evolueerden de gebruiksintenties mee met de nieuw verworven inzichten over stadsontwikkeling. Op 24 mei 2017 verleende het college van Burgemeester en Schepenen van Turnhout de private partner van het PPS-project de toestemming een verkavelingswijziging aan te vragen. De verkavelingswijziging houdt geen bijkomende inname van terrein ten opzichte van de reeds bestaande verkavelingsvergunning in. Er zijn enkel wijzigingen voorzien aan de kavels binnen de verkaveling.

Alle zones binnen het onderzoeksgebied waarvoor Onroerend Erfgoed archeologisch onderzoek heeft aanbevolen in verband met de verkaveling Turnova werden onderzocht tussen 2008 en 2016. De resultaten van de opgravingen uitgevoerd binnen het onderzoeksgebied vervolledigen het gekende beeld van de evolutie van de markt van Turnhout en de aanpalende straten.

Op de percelen die grenzen aan de Grote Markt kwamen sporen van bewoning aan het licht die minstens opklimmen tot de late middeleeuwen. In de noordwestelijke wand van de site Kursaal werd bewijs gevonden voor menselijke aanwezigheid in de protohistorie in de vorm van een depositie van aardewerk. De vondst hoort thuis in de bronstijd of vroege ijzertijd.

¹⁰ Delaruelle & Tops 2012.

Ook op de voormalige site Brepols, grenzend aan de Baron Frans du Fourstraat, werden sporen van bewoning aangetroffen die opklimmen tot de 14de eeuw.

Het archeologisch potentieel van het onderzoeksgebied werd reeds gerealiseerd. Er wordt geen verder onderzoek aanbevolen.

Bibliografie

Uitgegeven bronnen

DECRAEMER S. & BOUCKAERT K. 2009. Bij de arbeiders van de drukkerij. Archeologisch onderzoek op de ex-Brepols-site (Turnova) in Turnhout (Baron Frans Du fourstraat). AS rapportage 2009-09.

DELARUELLE S. & TOPS B. 2012. *Turnhout en de Grote Markt. De geschiedenis archeologisch bekeken*. Turnhout:Brepols.

DELARUELLE S. & VAN DONINCK J. 2008. Proefsleuvenonderzoek op de ex-Brepols-site in Turnhout. Adak rapport 10.

Digitale bronnen

CARTOWEB

www.cartoweb.be, www.ngi.be

CENTRAAL ARCHEOLOGISCHE INVENTARIS

cai.erfgoed.net en <http://geovlaanderen.gisvlaanderen.be/geo-vlaanderen/cai/>

GEOPORTAAL

<https://geo.onroenderfgoed.be>

GEOPUNT VLAANDEREN

<http://www.geopunt.be/kaart>

Figurenlijst

- Fig. 1 Situering van het onderzoeksgebied op het Groot Referentie Bestand. © Geopunt
- Fig. 2 Situering van het onderzoeksgebied op de topografische kaart 1/10.000 © NGI
- Fig. 3 Situering van het onderzoeksgebied op de orthofotomozaïek middenschallig winter 2016 © Geopunt
- Fig. 4 PLAN 4 Verkavelingsplan © Bureau voor architectuur & planning bvba 12-04-2017
- Fig. 5 PLAN 5 Zone van het proefsleuvenonderzoek door AdAk in 2008 © AdAk
- Fig. 6 Situering van de verschillende zones die reeds aan onderzoek werden onderworpen ten opzichte van de polygonen van de CAI april 2017, en de grens van de vastgestelde archeologische zone van de historische stadskern van Turnhout© Geopunt&Fodio

ARCHEOLOGISCHE PERIODES IN VLAANDEREN

Periode			Datering
steentijd	paleolithicum	vroeg (oud)	tot 300.000 BP
		midden	300.000 - 35.000 BP
		laat (jong)	35.000 - 14.000 BP
		finaal	vanaf 14.000 BP
	mesolithicum	vroeg	vanaf 9500 v. Chr.
		midden	8 ^{ste} millennium v. Chr.
		laat	7 ^{de} en 6 ^{de} millennium v. Chr.
	neolithicum	finaal	5 ^{de} millenium v. Chr.
		vroeg	5300 - 4400 v. Chr.
		midden	4400 - 3700 v. Chr.
		laat	3700 - 3000 v. Chr.
metaaltijden	bronstijd	finaal	3000 - 2000 v. Chr.
		vroeg	2000 - 1800 v. Chr.
		midden	1800 - 1100 v. Chr.
	ijzertijd	laat	1100 - 800 v. Chr.
		vroeg	800 - 500 v. Chr.
		midden	500 - 250 v. Chr.
Romeinse tijd		laat	na 250 v. Chr.
		vroeg	1 ^{ste} eeuw
		midden	2 ^{de} en 3 ^{de} eeuw
middeleeuwen		laat	4 ^{de} eeuw
		vroeg	5 ^{de} tot 9 ^{de} eeuw
		volle	10 ^{de} tot 12 ^{de} eeuw
nieuwe tijd		laat	13 ^{de} tot 15 ^{de} eeuw
			16 ^{de} tot 18 ^{de} eeuw
nieuwste tijd			19 ^{de} en 20 ^{ste} eeuw

Dit chronologisch kader is bedoeld ter oriëntatie. Er werd gekozen voor algemene tijdvakken om niet de indruk te wekken dat culturen in kalenderjaren kunnen worden gevat. De jaren voor 10.000 BP zijn uitgedrukt in 'jaren geleden' of jaren BP (before present = 1950). De jaren na 10.000 BP zijn uitgedrukt in jaren voor of na Chr.